

Matematická analýza pre fyzikov IV.

JOZEF KISELÁK

Rýchle odkazy

Dodatky

8.1. Niektoré diferenciálne operátory

Lineárne diferenciálne operátory možno naraz zapísať takto:

$$P(x, D) = \sum_{|\alpha| \leq m} a_\alpha(x) D^\alpha,$$

kde $\alpha = (\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n) \in \mathbb{N}_0^n$ je tzv. multi-index, $|\alpha| = \alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n$, $a_\alpha(x)$ sú funkcie a

$$D^\alpha = D_1^{\alpha_1} D_2^{\alpha_2} \dots D_n^{\alpha_n}, D_j = \frac{\partial}{\partial x_j}.$$

operátor (funkcionál)	popis	def. obor
$J[y] = y^{[-1]}$	inverzná funkcia	bijekcie
$Z[y] = f \circ y$	kompozícia s f	
$\hat{p} = -i\hbar \frac{\partial}{\partial x}$	operátor hybnosti	C^1
$\hat{E} = i\hbar \frac{\partial}{\partial t}$	operátor energie	C^1
$LT[y] = t y'^{[-1]} - y \circ y'^{[-1]}$	Legendreova transf.	konvex., C^1
$\frac{d^2}{dx^2} (EI \frac{d^2}{dx^2})$	op. ohybu nosníka	C^4

$\nabla = \sum_{i=1}^n \frac{\partial}{\partial x_i} \mathbf{e}_i$	gradient	C^1
$\operatorname{div} \mathbf{F} = \nabla \cdot \mathbf{F}$	divergencia	C^1
$\Theta = \sum_{k=1}^n x_k \frac{\partial}{\partial x_k}$	operátor homogenity	C^1
$\Delta = \nabla^2 = \sum_{k=1}^n \frac{\partial^2}{\partial x_k^2}$	laplacián	C^2
$\square = \frac{\partial^2}{\partial t^2} - \Delta$	D'Alembertov op.	C^2
$H[F] = -\frac{1}{2} \nabla \cdot \left(\frac{\nabla F}{ \nabla F } \right)$	stredná krivosť plochy $F = 0$	C^2
$\nabla \times \mathbf{F} = \begin{vmatrix} \mathbf{e}_1 & \mathbf{e}_2 & \mathbf{e}_3 \\ \frac{\partial}{\partial x} & \frac{\partial}{\partial y} & \frac{\partial}{\partial z} \\ F_x & F_y & F_z \end{vmatrix}$	rotácia	C^1
$\frac{\partial}{\partial z} = \frac{1}{2} \left(\frac{\partial}{\partial x} - i \frac{\partial}{\partial y} \right)$ $\frac{\partial}{\partial \bar{z}} = \frac{1}{2} \left(\frac{\partial}{\partial x} + i \frac{\partial}{\partial y} \right)$	Wirtingerove der.	C^1

Matematická analýza pre fyzikov IV.

JOZEF KISELÁK

Rýchle odkazy

8.2. Niektoré integrálne operátory

operátor (funkcionál)	popis	def. obor
$\mathbb{E}[X] = \int_{\Omega} X \, dP = \int_{\mathbb{R}} t f_X(t) \, dt$	str. hodnota n.v. X	$L^1(\Omega)$
$\text{Var}(X) = \mathbb{E}[X^2] - (\mathbb{E}[X])^2$	rozptyl n.v. X	$L^2(\Omega)$
$\text{TV}[y] = \int_a^t y'(s) \, ds$	totálna variácia	AC
$\text{AM}[y] = \frac{1}{t-a} \int_a^t y(s) \, ds$	arit. priemer	L^1
$\text{GM}[y] = \exp\left(\frac{1}{t-a} \int_a^t \ln y(s) \, ds\right)$	geom. priemer	L^1
$\text{Ent}[X] = - \int_{\mathbb{R}} f_X(t) \ln f_X(t) \, dt$	entropia n.v. X	$f \ln f \in L^1$
$C[y] = y * f = \int_{\mathbb{R}} f(s)y(t-s) \, ds$	konvolúcia s $f \in L^1$	L^p
$\ f\ _p \equiv \left(\int_S f ^p \, d\mu \right)^{1/p}$	p -norma	L^p
$\text{Arc}[y] = \int_a^t \sqrt{1 + [y'(s)]^2} \, ds$	dĺžka oblúka	
$(Tf)(u) = \int_{t_1}^{t_2} f(t) K(t, u) \, dt$	Hilbertov–Schmidtov op.	L^2
$(Rf)(\alpha, s) = \int_{\mathbb{R}} f(z \sin \alpha + s \cos \alpha, s \sin \alpha - z \cos \alpha) \, dz$	Radonova trans.	
$\frac{1}{\omega_{n-1}(r)} \int_{\partial B(x,r)} u(y) \, dS(y)$	sférický priemer	

8.3. Niektoré integrálne transformácie

$$(Tf)(u) = \int_X f(t) K_1(t, u) dt, \quad X = (a, b)$$

$$(T^{-1}g)(t) = \int_{\tilde{X}} g(u) K_2(t, u) du, \quad \tilde{X} = (c, d)$$

popis	symbol	kernel	X	ker. inv.	$\tilde{X}$
Abel	$\mathcal{A}$	$\frac{2t}{\sqrt{t^2-u^2}}$	(u, ∞)	$-\frac{1}{\pi\sqrt{u^2-t^2}} \frac{d}{du}$	(t, ∞)
Fourier	$\mathcal{F}$	$e^{-2\pi iut}$	$\mathbb{R}$	$e^{2\pi iut}$	$\mathbb{R}$
Hankel	$\mathcal{H}a$	$t J_\nu(ut)$	$(0, \infty)$	$u J_\nu(ut)$	$(0, \infty)$
Hartley	$\mathcal{H}$	$\frac{\cos(ut)+\sin(ut)}{\sqrt{2\pi}}$	$\mathbb{R}$	$\frac{\cos(ut)+\sin(ut)}{\sqrt{2\pi}}$	$\mathbb{R}$
Hermite	H	$e^{-t^2} H_n(t)$	$\mathbb{R}$	$\frac{H_n(u)}{\sqrt{\pi} 2^n n!}$	$\sum_{n=0}^{\infty}$
Hilbert	$\mathcal{H}il$	$\frac{1}{\pi} \frac{1}{u-t}$	$\mathbb{R}$	$\frac{1}{\pi} \frac{1}{u-t}$	$\mathbb{R}$
Jacobi	J	$(1-t)^\alpha (1+t)^\beta P_n^{\alpha,\beta}(t)$	$(-1, 1)$		$\sum_{n=0}^{\infty}$
Kontorovič-Lebedev	K_{iu}	$K_{iu}(t)$	$(0, \infty)$	$\frac{2u \sinh(\pi u) K_{iu}(t)}{\pi^2 t}$	$(0, \infty)$
Laguerre	L	$e^{-t} t^\alpha L_n^\alpha(t)$	$(0, \infty)$	$\binom{n+\alpha}{n}^{-1} \frac{1}{\Gamma(\alpha+1)} L_n^\alpha(u)$	$\sum_{n=0}^{\infty}$

Laplace	$\mathcal{L}$	e^{-ut}	$(0, \infty)$	$\frac{e^{ut}}{2\pi i}$	$(c - i\infty, c + i\infty)$
Legendre	$\mathcal{J}$	$P_n(t)$	$(-1, 1)$	$\frac{2n+1}{2}P_n(u)$	$\sum_{n=0}^{\infty}$
Mellin	$\mathcal{M}$	t^{u-1}	$(0, \infty)$	$\frac{t^{-u}}{2\pi i}$	$(c - i\infty, c + i\infty)$
Stieltjes	$\mathcal{S}$	$\frac{\Gamma(p)}{(u+t)^p}$	$(0, \infty)$		
Weierstrass	$\mathcal{W}$	$\frac{e^{-\frac{(u-t)^2}{4}}}{\sqrt{4\pi}}$	$\mathbb{R}$	$\frac{e^{\frac{(u-t)^2}{4}}}{i\sqrt{4\pi}}$	$(c - i\infty, c + i\infty)$

8.4. Klasické riešenia PDR

Príklady parciálnych diferenciálnych rovníc:

- Laplaceova rovnica $\Delta u = 0$
- Helmholtzova rovnica $-\Delta u = \lambda u$
- Lineárna transportná rovnica $u_t + \sum_{i=1}^n b^i u_{x_i} = 0$
- Liouvilleova rovnica $u_t + \sum_{i=1}^n (b^i u)_{x_i} = 0$
- Rovnica vedenia tepla (difúzie) $u_t - \Delta u = 0$
- Schrödingerova rovnica $iu_t + \Delta u = 0$
- Kolmogorova rovnica $u_t + \sum_{i,j=1}^n a^{ij} u_{x_i x_j} + \sum_{i=1}^n b^i u_{x_i} = 0$
- Fokkerova–Planckova $u_t + \sum_{i,j=1}^n (a^{ij} u)_{x_i x_j} + \sum_{i=1}^n (b^i u)_{x_i} = 0$
- Vlnová rovnica $u_{tt} - \Delta u = 0$
- Telegrafná rovnica $u_{tt} + d u_t - u_{xx} = 0$
- Airyho rovnica $u_t + u_{xxx} = 0$
- Nelineárna Poissonova rovnica $-\Delta u = f(u)$
- Rovnica minimálnej plochy $\operatorname{div} \left(\frac{\nabla u}{\sqrt{1 + \|\nabla u\|^2}} \right) = 0$
- Burgerova rovnica $u_t + uu_x = 0$
- Maxwellove rovnice $\mathbf{E}_t = \operatorname{rot} \mathbf{B}$, $\mathbf{B}_t = -\operatorname{rot} \mathbf{E}$, $\operatorname{div} \mathbf{B} = \operatorname{div} \mathbf{E} = 0$

8.4.1. Transportná rovnica Je to jedna z najjednoduchších rovníc. Jednorozmerný model popisuje napríklad unášanie nečistoty v trubici s prúdiacou tekutinou, kde u predstavuje koncentráciu unášaného nečistoty a parameter b konštantnú rýchlosť tekutiny. Predpokladajme preto, že koeficienty $\mathbf{b}$ sú konštantné. Vo všeobecnosti majme teda rovnicu

$$u_t + \mathbf{b} \cdot \nabla u = 0, \quad \text{na } \mathbb{R}^n \times (0, \infty), \quad (8.1)$$

kde $\mathbf{b} \in \mathbb{R}^n$ a $u \in C^1(\mathbb{R}^n \times [0, \infty), \mathbb{R})$ je neznáma funkcia. Rovnica nám vlastne dáva informáciu, že konkrétna smerová derivácia funkcie u je nulová. Túto informáciu využijeme a definujeme funkciu $z(s) := u(\mathbf{x} + s\mathbf{b}, t + s)$, $s \in \mathbb{R}$ pre fixný bod $(\mathbf{x}, t) \in \mathbb{R}^n \times (0, \infty)$. Potom platí

$$\dot{z}(s) = \nabla u(\mathbf{x} + s\mathbf{b}, t + s) + u_t(\mathbf{x} + s\mathbf{b}, t + s) = 0.$$

Teda z je konštantná funkcia premennej s a tým pádom pre každý bod $(\mathbf{x}, t)$ je u konštantná na priamke prechádzajúcej týmto bodom v smere $(\mathbf{b}, 1)$. Zrejme nám stačí vedieť hodnotu u v jednom bode. Majme teraz Cauchyho úlohu

$$\begin{cases} u_t + \mathbf{b} \cdot \nabla u = 0, & \text{na } \mathbb{R}^n \times (0, \infty), \\ u = g, & \text{na } \Gamma := \mathbb{R}^n \times \{0\}. \end{cases}$$

Priamka prechádzajúca bodom $(\mathbf{x}, t)$ v smere $(\mathbf{b}, 1)$ je daná $(\mathbf{x} + s\mathbf{b}, t + s)$, $s \in \mathbb{R}$. Pre $t = -s$ sa dotkne plochy Γ v bode $(\mathbf{x} - t\mathbf{b}, 0)$. Tam platí $u(\mathbf{x} - t\mathbf{b}, 0) = g(\mathbf{x} - t\mathbf{b})$. Z toho usudzujeme, že $u(\mathbf{x}, t) = g(\mathbf{x} - t\mathbf{b})$ na $\mathbb{R}^n \times [0, \infty)$ a aj to, že $g \in C^1$.

Poznámka 8.4.2.

Ak by $g \notin C^1$, zrejme ani riešenie nebude hladké. V takomto prípade je možné hovoriť o slabých riešeniach, ktoré sú hladké s.v. a takisto rovnica je splnená s.v. na danej množine.

V prípade nehomogénneho problému môžeme postupovať obdobne.

$$\begin{cases} u_t + \mathbf{b} \cdot \nabla u = f, & \text{na } \mathbb{R}^n \times (0, \infty), \\ u = g, & \text{na } \Gamma := \mathbb{R}^n \times \{0\}. \end{cases}$$

Platí

$$\dot{z}(s) = \nabla u(\mathbf{x} + s\mathbf{b}, t + s) + u_t(\mathbf{x} + s\mathbf{b}, t + s) = f(\mathbf{x} + s\mathbf{b}, t + s).$$

Tým pádom

$$u(\mathbf{x}, t) - g(\mathbf{x} - t\mathbf{b}) = z(0) - z(-t) = \int_{-t}^0 \dot{z}(s) ds = \int_0^t f(\mathbf{x} + (s - t)\mathbf{b}, s) ds,$$

takže

$$u(\mathbf{x}, t) = g(\mathbf{x} - t\mathbf{b}) + \int_0^t f(\mathbf{x} + (s - t)\mathbf{b}, s) ds, \quad \mathbb{R}^n \times [0, \infty)$$

je riešením nehomogénnej Cauchyho úlohy.

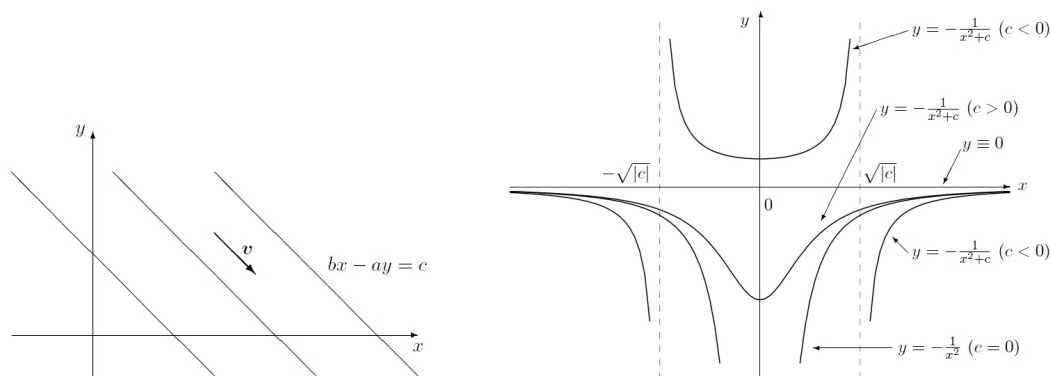
8.4.3. Riešenie metódou charakteristík Uvedieme si zovšeobecnenie metódy riešenia z predchádzajúcej úlohy. Predpokladajme najprv lineárnu homogénnu PDR prvého rádu dvoch nezávislých premenných s konštantnými koeficientami. Majme teda rovnicu v tvare

$$a \frac{\partial u}{\partial x} + b \frac{\partial u}{\partial y} = 0, \quad (8.2)$$

kde $a^2 + b^2 > 0$. Geometrická interpretácia: rovnica sa dá zapísať v tvare $\langle \mathbf{v}, \nabla u \rangle = 0$ a teda derivácia funkcie u v smere $\mathbf{v}$ je nulová. Funkcia u sa nemení v tomto smere, tj. je konštantná na každej priamke, ktorej smerový vektor je $\mathbf{v}$ (pozor konštanta môže byť na týchto priamkach rôzna). Platí teda $u(x, y) = f(c) = f(bx - ay)$, kde $f \in C^1$. Tieto priamky tvoria tzv. charakteristiky rovnice. Tento tvar je všeobecným (aj generickým) riešením danej rovnice, ide o postupnú vlnu hýbajúcu sa pozdĺž charakteristík. Funkciu f si vyjadríme z počiatočnej, alebo okrajovej podmienky. Podobne postupujeme aj v prípade nekonštantných koeficientov. Rozdiel je v tom, že charakteristiky nemusia byť vo všeobecnosti priamky, ale nejaké krivky. Majme rovnicu

$$a(x, y) \frac{\partial u}{\partial x} + b(x, y) \frac{\partial u}{\partial y} = 0, \quad (8.3)$$

kde $a(x, y)^2 + b(x, y)^2 > 0$, $(x, y) \in G$ a $a, b \in C(G)$. Máme zaručené, že iba jedna charakteristika prechádza každým bodom množiny G . Teraz je $\mathbf{v} = (a(x, y), b(x, y))$ a charakteristiky sú dané

(a) Charakteristické priamky rovnice $au_x + bu_y = 0$, $\mathbf{v} = (a, b)$.

(b) Charakteristiky rovnice $u_x + 2xy^2u_y = 0$.

Obr. 8.1: Príklady charakteristík.

rovniciou

$$\frac{dx}{a(x, y)} = \frac{dy}{b(x, y)}.$$

Nech existuje (hlavný prvý integrál) riešenie a má tvar $h(x, y) = c$, $c \in \mathbb{R}$, potom hľadaným riešením je funkcia $u(x, y) = F(c) = F(h(x, y))$, $F \in C^1$.

Nevýhodou takejto metódy je, že ju nemôžeme použiť k riešeniu všeobecnejších rovníc. Dá sa to však využiť čiastočne. Majme rovnicu

$$a \frac{\partial u}{\partial x} + b \frac{\partial u}{\partial y} + c(x, y)u = f(x, y). \quad (8.4)$$

- Metóda charakteristických súradníc - zaved' me súradnice $\xi = bx - ay$, $\tau = y$, z toho máme

$$u_x = b\tilde{u}_\xi, \quad u_y = -a\tilde{u}_\xi + \tilde{u}_\tau.$$

Potom dostaneme rovnicu

$$b\tilde{u}_\tau + \tilde{c}(\xi, \tau)\tilde{u} = \tilde{f}(\xi, \tau),$$

na ktorú sa môžeme pozerat' ako na ODR s parametrom a riešiť ju štandardnými metódami.

Obdobne môžeme postupovať pre nekonštantné koeficienty:

$$a(x, y) \frac{\partial u}{\partial x} + b(x, y) \frac{\partial u}{\partial y} + c(x, y)u = f(x, y), \quad (8.5)$$

pričom zavedieme súradnice $\xi = h(x, y)$, $\tau = y$ (h je prvý integrál). Platí totiž, že $a(x, y)h_x + b(x, y)h_y = 0$ v ľubovoľnom bode (x, y) . Odtiaľ máme ODR s parametrom $\tilde{b}(\xi, \tau)\tilde{u}_\tau + \tilde{c}(\xi, \tau)\tilde{u} = \tilde{f}(\xi, \tau)$.

Príklad 8.4.4.

Rovnica $u_x + yu_y = ye^y$ má všeobecné riešenie $u(x, y) = e^y + g(ye^{-x})$, kde $g \in C^1$.

Uvažujme teraz 3 podienky:

- $u(0, y) = \sin y \Rightarrow g(y) = \sin y - e^y$ - práve jedno riešenie
- $u(x, 0) = \sin(x) \Rightarrow \sin(x) = u(x, 0) = 1 + g(0)$ - žiadne riešenie
- $u(x, 0) = 10 \Rightarrow 10 = u(x, 0) = 1 + g(0)$ - nekonečne veľa riešení ($g \in C^1 : g(0) = 9$)

Všimnime si, že v prvom prípade bola podmienka zadaná na osi y , ktorá pretína všetky charakteristiky rovnice práve raz a pod nenulovým uhlom. V ďalších dvoch prípadoch bola podmienka daná na osi x , ktorá je priamo jednou z charakteristík !

Veta 8.4.5 (Lokálna o existencii).

Nech v rovnici (8.5) sú $a, b, c, f \in C^1(G)$, kde $G \subset \mathbb{R}^2$ je oblasť. Nech aj okrajová podmienka $u = u_0 \in C^1$ je zadaná na regulárnej krivke $\gamma : (x_0(s), y_0(s))$, $s \in I$. Potom ak je splnená podmienka

$$b(x_0(s), y_0(s)) \frac{dx_0}{ds} - a(x_0(s), y_0(s)) \frac{dy_0}{ds} \neq 0, \quad \forall s \in I,$$

tak existuje jediné riešenie danej rovnice na okolí krivky γ , ktorá spĺňa $u_0(s) = u(x_0(s), y_0(s))$.

Poznámka 8.4.6.

Daná podmienka len hovorí, že vektor (a, b) nie je dotykovým vektorom krivky γ v žiadnom z bodov (x_0, y_0) , tj. krivka γ pretína charakteristiky transversálne.

8.4.7. Rovnica vedenia tepla

Budeme študovať rovnicu

$$u_t - \Delta u = f, \quad \text{na } U \times (0, \infty), \quad (8.6)$$

s príslušnými počiatočnými a okrajovými podmienkami, kde $u : \bar{U} \times [0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$ je neznáma funkcia. Fyzikálne popisuje stav ("vývoj") hustoty u v čase nejakej kvantitatívnej veličiny (teplo, chemická koncentrácia, atď.). Štandardne platí, že zmena celkovej veľkosti veličiny v oblasti $V \subset U$ (v čase t) je rovná zápornej hodnote toku (s hustotou $\mathbf{F}$) cez hranicu ∂V , tj.

$$\frac{d}{dt} \int_V u \, d\mathbf{x} = - \int_{\partial V} \mathbf{F} \cdot \mathbf{n} \, dS.$$

Z toho máme $u_t = -\operatorname{div} \mathbf{F}$, kde V bola ľubovoľná. Častokrát je $\mathbf{F}$ priamoúmerná gradientu u , tj. $\mathbf{F} = -a\nabla u$, $a > 0$. Pre $a = 1$ máme štandardný tvar tejto rovnice. Táto rovnica sa objavuje aj pri štúdiu Brownovho pohybu. Nájdeme fundamentálne riešenie. Z tvaru rovnice (rádu derivácii podľa časovej a priestorových premenných) dostaneme invariatnosť pri škálovaní. Teda ak u rieši rovnicu, tak aj $u(\lambda \mathbf{x}, \lambda^2 t)$. To indikuje fakt, že podiel $\frac{\|\mathbf{x}\|}{t}$ je dôležitý a zrejme je možné hľadať riešenie v tvare $u(\mathbf{x}, t) = v\left(\frac{\|\mathbf{x}\|}{t}\right)$. V podstate je to špeciálny prípad sebakodobných tvarov riešení

$$u(\mathbf{x}, t) = \frac{1}{t^\alpha} v\left(\frac{\mathbf{x}}{t^\beta}\right).$$

Dosadením tohto výrazu do (8.6) dostaneme

$$\alpha t^{-(\alpha+1)} v + \beta t^{-(\alpha+1)} \mathbf{x} \cdot \nabla v + t^{-(\alpha+2\beta)} \Delta v = 0,$$

pričom volíme $\beta = \frac{1}{2}$. Ak navyše predpokladáme, že riešenie je radiálne symetrické $v(\mathbf{x}) = w(\|\mathbf{x}\|) = w(r)$, tak dostaneme rovnicu

$$\alpha w + \left(\frac{1}{2}r + \frac{n-1}{r} \right) w' + w'' = 0. \quad (8.7)$$

Ďalšou voľbou parametra $\alpha = \frac{n}{2}$ dostaneme rovnicu, ktorá má po redukcii tvare

$$r^{n-1} w' + \frac{1}{2} r^n w = \text{konšt.}, \quad (8.8)$$

pričom navyše predpokladáme, že $\lim_{r \rightarrow \infty} w = \lim_{r \rightarrow \infty} w' = 0$. Z toho máme riešenie v tvare $w = be^{-\frac{r^2}{4}}$. To nás privádza k nasledujúcej definícii.

Definícia 8.4.8.

Funkcia

$$\Phi(\mathbf{x}, t) = \begin{cases} \frac{1}{(4\pi t)^{\frac{n}{2}}} e^{-\frac{\|\mathbf{x}\|^2}{4t}}, & \mathbf{x} \in \mathbb{R}^n, t > 0 \\ 0, & \mathbf{x} \in \mathbb{R}^n, t < 0, \end{cases}$$

nazývame **fundamentálne riešenie rovnice vedenia tepla**.

Poznámka 8.4.9.

Všimnime si, že Φ má singularitu v bode $(0, 0)$. Konštanta b je volená z normalizácie $\int_{\mathbb{R}^n} \Phi(\mathbf{x}, t) \, d\mathbf{x} = 1$.

V prípade Cauchyho úlohy

$$\begin{cases} u_t - \Delta u = 0, & \text{na } \mathbb{R}^n \times (0, \infty), \\ u = g, & \text{na } \Gamma := \mathbb{R}^n \times \{0\}. \end{cases} \quad (8.9)$$

je jasné, že pre fixné $\mathbf{y}$ aj $\Phi(\mathbf{x} - \mathbf{y}, t)$ je riešením rovnice vedenia tepla (okrem bodu $(0, 0)$).

Potom však riešenie v tvare konvolúcie je riešením (8.10). Dostávame tak vetu:

Veta 8.4.10.

Nech $g \in C(\mathbb{R}^n) \cap \mathcal{L}^\infty(\mathbb{R}^n)$ a u je dané $u(\mathbf{x}, t) = \int_{\mathbb{R}^n} \Phi(\mathbf{x} - \mathbf{y}, t) g(\mathbf{y}) d\mathbf{y}$. Potom

- (I) $u \in C^\infty(\mathbb{R}^n \times (0, \infty))$,
- (II) $u_t - \Delta u = 0$, na $\mathbb{R}^n \times (0, \infty)$,
- (III) $\lim_{(\mathbf{x}, t) \rightarrow (\mathbf{x}^0, 0), t > 0} u(\mathbf{x}, t) = g(\mathbf{x}^0)$, $\forall \mathbf{x}^0 \in \mathbb{R}^n$.

Poznámka 8.4.11.

Všimnime si, že ak $g \in C_b$, nezáporná a $g \not\equiv 0$, potom riešenie u je kladné na $\mathbb{R}^n \times (0, \infty)$. Teda teplota je vždy a všade nenulová (môže nadobúdať malé hodnoty), ak počiatočný impulz je nezáporný a niekde kladný.

V prípade nehomogénnej Cauchyho úlohy

$$\begin{cases} u_t - \Delta u = f, & \text{na } \mathbb{R}^n \times (0, \infty), \\ u = 0, & \text{na } \Gamma := \mathbb{R}^n \times \{0\}. \end{cases} \quad (8.10)$$

použijeme Duhamelov princíp. Už vieme, že problém

$$\begin{cases} u_t(\cdot; s) - \Delta u(\cdot; s) = 0, & \text{na } \mathbb{R}^n \times (s, \infty), \\ u(\cdot; s) = f(\cdot; s), & \text{na } \Gamma := \mathbb{R}^n \times \{s\}. \end{cases} \quad (8.11)$$

má riešenie v tvare $u(\mathbf{x}, t; s) := \int_{\mathbb{R}^n} \Phi(\mathbf{x} - \mathbf{y}, t - s) f(\mathbf{y}, s) d\mathbf{y}$. Uvažujme riešenie nehomogénneho problému v tvare

$$u(\mathbf{x}, t) = \int_0^t u(\mathbf{x}, t; s) ds = \int_0^t \int_{\mathbb{R}^n} \Phi(\mathbf{x} - \mathbf{y}, t - s) f(\mathbf{y}, s) d\mathbf{y} ds, \quad \mathbb{R}^n \times [0, \infty).$$

Dostávame tak vetu:

Veta 8.4.12.

Nech u je dané $u(\mathbf{x}, t) = \int_0^t \int_{\mathbb{R}^n} \Phi(\mathbf{x} - \mathbf{y}, t - s) f(\mathbf{y}, s) dy ds$. Potom

(I) $u \in C^{2,1}(\mathbb{R}^n \times (0, \infty))$,

(II) $u_t(\mathbf{x}, t) - \Delta u(\mathbf{x}, t) = f(\mathbf{x}, t)$, na $\mathbb{R}^n \times (0, \infty)$,

(III) $\lim_{(\mathbf{x}, t) \rightarrow (\mathbf{x}^0, 0), t > 0} u(\mathbf{x}, t) = 0, \forall \mathbf{x}^0 \in \mathbb{R}^n$.

Problém 8.4.13.

Ako by vyzeralo riešenie nehomogénneho problému s nenulovou počiatočnou podmienkou?

8.4.14. Laplaceova a Poissonova rovnica Budeme študovať rovnicu

$$\Delta u = f, \text{ na } U, \tag{8.12}$$

s príslušnými počiatočnými a okrajovými podmienkami, kde $u : \bar{U} \rightarrow \mathbb{R}$ je neznáma funkcia. Metódou sebakpodobných radiálne symetrických riešení dostaneme fundamentálne riešenie v prípade $f = 0$ (takéto funkcie sa nazývajú aj **harmonické** na U).

Definícia 8.4.15.

Funkcia

$$\Phi(\mathbf{x}) := \begin{cases} -\frac{\ln \|\mathbf{x}\|}{2\pi}, & n = 2, \\ \frac{1}{n(n-2)V(n)\|\mathbf{x}\|^{n-2}}, & n \geq 3, \end{cases}$$

definované pre $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n \setminus \{\mathbf{0}\}$, kde $V(n)$ je objem jednotkovej guli v $\mathbb{R}^n$, nazývame **fundamentálne riešenie Laplaceovej rovnice**.

Ak pravá strana nie je nulová, nájdeme riešenie opäť v tvare konvolúcie, treba byť však opatrný kvôli singularite fundamentálneho riešenia.

Dostávame tak vetu:

Veta 8.4.16.

Nech u je dané $u(\mathbf{x}) = \int_{\mathbb{R}^n} \Phi(\mathbf{x} - \mathbf{y}) f(\mathbf{y}) d\mathbf{y}$. Potom

(I) $u \in C^2(\mathbb{R}^n)$,

(II) $\Delta u = f$, na $\mathbb{R}^n$.

8.4.17. Vlnová rovnica Rovnica popisuje zjednodušený model kmitania struny, membrány či plastického telesa, pričom u udáva vychýlenie v nejakom smere a čase.

$$\square u := u_{tt} - \Delta u = f, \text{ na } U \times (0, \infty), \quad (8.13)$$

s príslušnými počiatočnými a okrajovými podmienkami, kde $u : \bar{U} \times [0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$ je neznáma funkcia.

Pozrime sa na d'Alembertovo riešenie pre $n = 1$. Máme teda Cauchyho úlohu

$$\begin{cases} u_{tt} - u_{xx} = 0, & \text{na } \mathbb{R} \times (0, \infty), \\ u = g, u_t = h, & \text{na } \Gamma := \mathbb{R} \times \{0\}. \end{cases} \quad (8.14)$$

kde g, h sú dané funkcie. Všimnime si, že rovnica sa dá faktorizovať (reps. jej diferenciálny operátor) a má tvar

$$\left(\frac{\partial}{\partial t} + \frac{\partial}{\partial x}\right)\left(\frac{\partial}{\partial t} - \frac{\partial}{\partial x}\right)u = 0.$$

Ak si označíme $v := \left(\frac{\partial}{\partial t} - \frac{\partial}{\partial x}\right)u$, potom dostaneme homogénnu transportnú rovnicu pre v s konštantnými koeficientami. Vieme teda, že $v(x, t) = a(x - t)$, pre $a(x) = v(x, 0)$. Potom však

dostaneme rovnicu pre u :

$$u_t - u_x = a(x - t), \text{ na } \mathbb{R} \times (0, \infty). \quad (8.15)$$

To je zasa nehomogénna transportná rovnica, ktorá implikuje riešenie v tvare

$$u(x, t) = \int_0^t a(x + (t - s) - s) ds + b(x + t) = \frac{1}{2} \int_{x-t}^{x+t} a(y) dy + b(x + t),$$

kde $b(x) = u(x, 0)$. Využívajúc počiatočných podmienok máme hneď $b(x) = g(x)$, $x \in \mathbb{R}$ a $a(x) = v(x, 0) = u_t(x, 0) - u_x(x, 0) = h(x) - g'(x)$, $x \in \mathbb{R}$. Po dosadení dostaneme riešenie a nasledujúcu vetu.

Veta 8.4.18.

Nech $g \in C^2$, $h \in C^1$ a u je dané

$$u(x, t) = \frac{1}{2} [g(x + t) - g(x - t)] + \frac{1}{2} \int_{x-t}^{x+t} h(y) dy, \quad (x, t) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R}_0^+.$$

Potom

- (I) $u \in C^2(\mathbb{R} \times \mathbb{R}_0^+)$,
- (II) $u_{tt} - u_{xx} = 0$, na $\mathbb{R} \times (0, \infty)$,
- (III) $\lim_{(x,t) \rightarrow (x^0,0), t>0} u(x, t) = g(x^0)$
 $\lim_{(x,t) \rightarrow (x^0,0), t>0} u_t(x, t) = h(x^0)$, $\forall x^0 \in \mathbb{R}$.

Poznámka 8.4.19.

Riešenie má vlastne tvar $u(x, t) = F(x + t) + G(x - t)$, čo je dôsledoko faktorizácie. Je zrejmé, že ak $g \in C^k$ a $h \in C^{k-1}$, tak $u \in C^k$, ale nemôže byť hladšie. Takže na rozdiel od rovnice vedenia tepla, táto rovnica nezhladzuje počiatočné dáta. Pre dimenzie $n = 2, 3$ sa formuly riešení nazývajú Poissonova, resp. Kirchhoffova. Pre nehomogénny problém možno opäť použiť Duhamelov princíp.

8.5. Čo sa nevošlo

Pozrieme sa ešte na metódu neurčitých koeficientov pre nehomogénne rovnice s konštantnými koeficientami.

Veta 8.5.1.

Nech $\mathbf{b}(t)$ je stĺpec, ktorého zložky sú polynómy stupňa najviac m . Nech nula je k -násobný koreň charakteristickej rovnice matice A . Potom existuje partikulárne riešenie systému $\mathbf{y}' = \mathbf{A}\mathbf{y} + \mathbf{b}$, ktorého zložky sú polynómy stupňa najviac $m + k$.

Poznámka 8.5.2.

Platí, že $k = 0$, práve vtedy, keď $\det \mathbf{A} \neq 0$. Veta platí, aj keď prvky $\mathbf{A}$ a popríklad koeficienty polynómu v zložkách $\mathbf{b}(t)$ sú komplexné čísla.

Veta 8.5.3.

Nech $\mathbf{b}(t)$ je stĺpec tvaru $e^{\alpha t} \mathbf{P}_m(t)$, kde $\alpha \in \mathbb{C}$ a zložky stĺpca $\mathbf{P}_m$ sú polynómy stupňa najviac m . Potom substitúcia $\mathbf{y} = e^{\alpha t} \mathbf{u}$ prevedie systém $\mathbf{y}' = \mathbf{A}\mathbf{y} + e^{\alpha t} \mathbf{P}_m(t)$ na nehomogénny systém, kde zložky stĺpca pravých strán sú polynómy stupňa najviac m .

Veta 8.5.4.

Nech $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$. Ak je $\mathbf{y} = \mathbf{y}^1 + i\mathbf{y}^2$ riešením sústavy $\mathbf{y}' = \mathbf{A}\mathbf{y} + e^{(\alpha+\beta i)t} \mathbf{P}_m(t)$, potom je $\mathbf{y}^1$ riešením sústavy $\mathbf{y}' = \mathbf{A}\mathbf{y} + e^{\alpha t} \cos \beta t \mathbf{P}_m(t)$ a $\mathbf{y}^2$ riešením sústavy $\mathbf{y}' = \mathbf{A}\mathbf{y} + e^{\alpha t} \sin \beta t \mathbf{P}_m(t)$.

Príklad 8.5.5.

Hľadáme partikulárne riešenie sústavy $y_1' = 2y_1 - y_2$, $y_2' = -y_1 + 2y_2 - 5e^t \sin t$. Zrejme $\alpha = 1$, $\beta = 1$ a upravená pravá strana $(0, -5e^{(1+i)t})$. Zavedením substitúcie $\tilde{\mathbf{y}} = \mathbf{u}e^{(1+i)t}$ dostaneme (komplexný) systém

$$u_1' = (1 - i)u_1 - u_2, \quad u_2' = -u_1 + (1 - i)u_2 - 5.$$

Tu použijeme vetu 8.5.1 a dostaneme tak partikulárne riešenie $\mathbf{u}_p = (2i - 1, 3i + 1)^T$. Spätnou transformáciou dostaneme partikulárne riešenie pôvodnej sústavy v (komplexnom) tvare

$$\tilde{y}_1 = (2i - 1)e^x(\cos x + i \sin x), \quad \tilde{y}_2 = (3i + 1)e^x(\cos x + i \sin x).$$

Takže nakoniec hľadané reálne riešenie:

$$y_1 = e^x(2 \cos x - \sin x), \quad y_2 = e^x(3 \cos x + \sin x).$$

Ukážeme si ďalšiu metódu výpočtu pomocou tzv. exponenty matice $\mathbf{A}$. Vieme, že riešenie rovnice $y' = ay$ tvoria funkcie tvaru $y(t) = ce^{at}$, $y(t_0) = c$. Analogicky by mohlo platiť, že riešenie systému rovníc, ktorý môžeme zapísať v maticovom tvare $\mathbf{Y}' = \mathbf{A}\mathbf{Y}$, bude $Y(t) = e^{t\mathbf{A}}\mathbf{C}$. Exponenciálu matice môžeme definovať analogicky ako

$$e^{\mathbf{A}} = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\mathbf{A}^k}{k!}.$$

Najprv je potreba povedať, že takýto nekonečný rad konverguje pre každú štvorcovú maticu $\mathbf{A}$. Zaved' me normu matice takto

$$\|\mathbf{A}\| = \max \{ \|\mathbf{A}\mathbf{x}\| : \mathbf{x} \in \mathbb{R}^n : \|\mathbf{x}\| = 1 \} = \max \left\{ \frac{\|\mathbf{A}\mathbf{x}\|}{\|\mathbf{x}\|} : \mathbf{x} \in \mathbb{R}^n : \mathbf{x} \neq 0 \right\}, \quad (8.16)$$

kde $\|\mathbf{x}\| = \sqrt{\sum_{i=1}^n x_i^2}$. Zrejme pre ňu platí $\|\mathbf{AB}\| \leq \|\mathbf{A}\|\|\mathbf{B}\|$ a teda $\|\mathbf{A}^m\| \leq \|\mathbf{A}\|^m$. Z toho ale máme

$$\left\| \sum_{m=k}^l \frac{\mathbf{A}^m}{m!} \right\| \leq \sum_{m=k}^l \frac{\|\mathbf{A}\|^m}{m!} \leq \sum_{m=k}^{\infty} \frac{\|\mathbf{A}\|^m}{m!} \rightarrow 0,$$

pre $k \rightarrow \infty$, tj. postupnosť čiastočných súčtov spĺňa Bolzanovu-Cauchyovu podmienku (je fundamentálna).

Poznámka 8.5.6.

Ak $\mathbf{A}$ a $\mathbf{B}$ sú komutatívne, potom $e^{\mathbf{A}}e^{\mathbf{B}} = e^{\mathbf{A}+\mathbf{B}}$. Ak $\mathbf{O}$ je nulová matica, potom $e^{\mathbf{O}} = \mathbf{I}$.

Veta 8.5.7.

Matica $\mathbf{A} \in M_{n \times n}(\mathbb{K})$, kde $\mathbb{K}$ je algebraicky uzavreté pole je podobná s maticou $J_{\mathbf{A}}$ v Jordanovom normálnom (kanonickom) tvare. Pritom matica $J_{\mathbf{A}}$ je určená jednoznačne až na poradie Jordanových blokov.

Problém 8.5.8.

Majme maticu

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 2 & -2 \\ 1 & 3 & 1 & -1 \\ 1 & 0 & 0 & -1 \\ 3 & 4 & 3 & -4 \end{bmatrix}.$$

Ukážte, že matica má dva dvojnásobné (algebraická násobnosť je 2) korene $1, -1$, pričom prvý z nich má geometrickú násobnosť 1 a druhý 2. Teda

$$J_A = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & -1 \end{bmatrix}.$$

Majme $A = V J_A V^{-1}$, potom pre výpočet exponenciály matice platí

$$e^A = e^{V J_A V^{-1}} = V e^{J_A} V^{-1} = V \operatorname{diag}(e^{J_1}, \dots, e^{J_k}) V^{-1},$$

kde

$$e^{\mathbf{J}_i} = \begin{bmatrix} e^{\lambda_i} & \frac{e^{\lambda_i}}{1!} & \frac{e^{\lambda_i}}{2!} & \cdots & \frac{e^{\lambda_i}}{(r-1)!} \\ 0 & e^{\lambda_i} & \frac{e^{\lambda_i}}{1!} & \cdots & \frac{e^{\lambda_i}}{(r-2)!} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \cdots & e^{\lambda_i} & \frac{e^{\lambda_i}}{1!} \\ 0 & 0 & \cdots & 0 & e^{\lambda_i} \end{bmatrix},$$

pričom r je veľkosť danej bunky. A teda pre maticu $\mathbf{A}(t)$ konečne máme

$$e^{\mathbf{A}t} = e^{\mathbf{V}\mathbf{J}_{\mathbf{A}(t)}\mathbf{V}^{-1}} = \mathbf{V}e^{\mathbf{J}_{\mathbf{A}(t)}}\mathbf{V}^{-1} = \mathbf{V} \operatorname{diag} \left(e^{\mathbf{J}_1(t)}, \dots, e^{\mathbf{J}_k(t)} \right) \mathbf{V}^{-1},$$

kde

$$e^{\mathbf{J}_i(t)} = \begin{bmatrix} e^{\lambda_i t} & \frac{t e^{\lambda_i t}}{1!} & \frac{t^2 e^{\lambda_i t}}{2!} & \cdots & \frac{t^{r-1} e^{\lambda_i t}}{(r-1)!} \\ 0 & e^{\lambda_i t} & \frac{t e^{\lambda_i t}}{1!} & \cdots & \frac{t^{r-2} e^{\lambda_i t}}{(r-2)!} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \cdots & e^{\lambda_i t} & \frac{t e^{\lambda_i t}}{1!} \\ 0 & 0 & \cdots & 0 & e^{\lambda_i t} \end{bmatrix}.$$

Ak spravíme lineárnu transformáciu $\mathbf{T}\mathbf{x} = \mathbf{y}$, kde $\mathbf{T} \in M_{n \times n}$ je regulárna matica, potom dostaneme systém $\mathbf{x}' = \mathbf{B}\mathbf{x}$, pričom $\mathbf{B} = \mathbf{T}^{-1}\mathbf{A}\mathbf{T}$. Hovoríme, že takéto systémy sú **ekvivalentné**.

Lema 8.5.9.

Pre všetky $i = 1, \dots, n$ je $\mathbf{T}^i$ vlastný vektor matice $\mathbf{A}$ zodpovedajúci vlastnému číslu λ_i .

Veta 8.5.10.

Systém (2.4) je ekvivalentný so systémom $\mathbf{x}' = \mathbf{B} \mathbf{x}$, kde $\mathbf{B}$ je Jordanova forma matice $\mathbf{A}$, tj.

$$\mathbf{B} = J_{\mathbf{A}} = \begin{bmatrix} \mathbf{D} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \mathbf{S}_1 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & \mathbf{S}_k \end{bmatrix} = \text{diag}(\mathbf{D}, \mathbf{S}_1, \dots, \mathbf{S}_k),$$

kde

$$\mathbf{S}_j = \begin{bmatrix} \lambda_{m_j} & 1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda_{m_j} & 1 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & \lambda_{m_j} & 1 \\ 0 & 0 & \dots & 0 & \lambda_{m_j} \end{bmatrix},$$

kde m_j je veľkosť danej Jordanovej bunky, $m + m_1 + \dots + m_k = n$ a $\mathbf{D} = \text{diag}(\lambda_1, \dots, \lambda_m)$, λ_i sú vlastné hodnoty matice $\mathbf{A}$.

Poznámka 8.5.11.

Riešme Cauchyho úlohu (2.4), $\mathbf{y}(t_0) = \mathbf{y}^0$ a predpokladajme, že platí predchádzajúca veta. Potom $\mathbf{x}(t) = e^{\mathbf{B}t} \mathbf{x}^0$, kde $\mathbf{x}^0 = \mathbf{T}^{-1} \mathbf{y}^0$. Takže riešenie pôvodnej úlohy má tvar $\mathbf{y}(t) = \mathbf{T} \mathbf{x}(t) = \mathbf{T} e^{\mathbf{B}t} \mathbf{T}^{-1} \mathbf{y}^0$.

Príklad 8.5.12.

Majme problém

$$\mathbf{y}' = \begin{pmatrix} 1 & -3 \\ 4 & 6 \end{pmatrix} \mathbf{y}, \mathbf{y}^0 = \begin{pmatrix} 1 \\ 2 \end{pmatrix}.$$

Potom $\lambda_1 = -2, \lambda_2 = -3$ a k nim prislúchajúce vlastné vektory sú $\mathbf{T}^1 = (1, 1)^T, \mathbf{T}^2 = (3, 4)^T$. Z toho máme

$$\mathbf{T}^{-1} = \begin{pmatrix} 4 & -3 \\ -1 & 1 \end{pmatrix}$$

, teda riešenie má tvar

$$\mathbf{y}(t) = \mathbf{T} \operatorname{diag}(e^{-2t}, e^{-3t}) \mathbf{T}^{-1} \mathbf{y}^0$$

Definícia 8.5.13.

Ohraničená oblasť je ***k*-násobne súvislá**, ak jej hranicu tvorí *k* uzavretých kriviek bez spoločných bodov.

Skúmanie stability riešenia systému (1.6) môže byť redukované na skúmanie stability nulového riešenia nového systému rovníc, získaného pomocou lineárnej transformácie. Pojednáva o tom nasledujúca veta.

Veta 8.5.14.

Riešenie $\psi(t, t_0, \xi)$ rovnice (1.6) je stabilné (asymptoticky stabilné, nestabilné) $\Leftrightarrow$ triviálne riešenie $\psi(t, t_0, 0) = 0$ rovnice $\mathbf{x}' = \mathbf{F}(t, \mathbf{x})$, kde $\mathbf{F}(t, \mathbf{x}) = \mathbf{f}(t, \mathbf{x} + \psi(t, t_0, \xi)) - \mathbf{f}(t, \psi(t, t_0, \xi))$ je stabilné (asymptoticky stabilné, nestabilné).

Veta 8.5.15.

Rovnica (2.1) ($\mathbf{A}, \mathbf{b}$ sú spojité) je stabilná (asymptoticky stabilná, nestabilná) $\Leftrightarrow$ homogénna rovnica k nej prislúchajúca je stabilná (asymptoticky stabilná, nestabilná).

Veta 8.5.16.

Nech D je dvojnásobne súvislá oblasť fázového priestoru systému $x' = f(x, y)$, $y' = g(x, y)$ a $\rho(x, y)$ je taká funkcia, že $\rho f, \rho g \in C^1$. Potom, ak $\operatorname{div}(\rho f, \rho g)$ nemení znamienko na D s.v., tento systém nemá viac ako jednu periodickú trajektóriu v D .

Veta 8.5.17.

Nech pravá strana $\mathbf{f}(t, \mathbf{y})$ sústavy (1.6) spojitě diferencovateľná na $\Omega \subset \mathbb{R}^{n+1}$. Potom

- (I) ku $\forall (t_0, \mathbf{y}^0) \in \Omega \exists$ v nejakom jeho okolí n nezávislých prvých integrálov, ak navyše uvažujeme autonómny systém, potom ku $\forall \mathbf{y}^0 : \mathbf{f}(\mathbf{y}^0) \neq 0$, $\exists$ v nejakom jeho okolí $(n - 1)$ nezávislých prvých integrálov nezávisiacich na t .
- (II) Ak sú $\Theta_1, \Theta_2, \dots, \Theta_n$ nezávislé v $(t_0, \mathbf{y}^0)$ prvé integrály sústavy (1.6), potom v nejakom jeho okolí sa dá každý prvý integrál tejto sústavy napísať v tvare $\Psi(\Theta_1(t, \mathbf{y}), \Theta_2(t, \mathbf{y}), \dots, \Theta_n(t, \mathbf{y}))$, pričom Ψ je vhodná spojitě diferencovateľná funkcia. Navyše, existuje najviac $(n - 1)$ nezávislých v bode $(t_0, \mathbf{y}^0)$ prvých integrálov sústavy (1.6) nezávisiacich explicitne na t , okrem prípadu, kedy $f(t, \mathbf{y})$ je identicky nula na nejakom okolí bodu $(t_0, \mathbf{y}^0)$. Ak je $f(t_0, \mathbf{y}^0) \neq 0$ a $\Theta_1, \Theta_2, \dots, \Theta_{n-1}$ sú nezávisiace na t prvé integrály, ktoré sú nezávislé v bode $(t_0, \mathbf{y}^0)$, potom každý nezávisiaci na t prvý integrál sa v nejakom okolí bodu $\mathbf{y}^0$ dá zapísať v tvare $\Psi(\Theta_1(\mathbf{y}), \Theta_2(\mathbf{y}), \dots, \Theta_{n-1}(\mathbf{y}))$, pričom Ψ je vhodná spojitě diferencovateľná funkcia.

8.6. Približné metódy riešenia diferenciálnych rovníc

Picardova metóda postupných aproximácií:

Majme systém (1.6), ktorý spĺňa podmienku $\mathbf{y}(t_0) = \tilde{\mathbf{y}}^0$, pričom predpokladáme, že riešenie spĺňa predpoklady zaručujúce existenciu a jednoznačnosť. Nech prvá aproximácia riešenia tejto začiatočnej úlohy je $\mathbf{y}^0(t)$. Väčšinou berieme za prvú aproximáciu začiatočnú podmienku (teda konštantnú funkciu), tj. $\mathbf{y}^0(t) = \tilde{\mathbf{y}}^0$. Následné aproximácie definujeme ako

$$\mathbf{y}^k(t) = \tilde{\mathbf{y}}^0 + \int_{t_0}^t \mathbf{f}(s, \mathbf{y}^{k-1}(s)) ds, \quad k = 1, 2, \dots, m. \quad (8.17)$$

Takže máme postupnosť funkcií, ktorá konverguje rovnomerne k riešeniu Cauchyho úlohy, tj. $\lim_{m \rightarrow \infty} \mathbf{y}^m(t) = \mathbf{y}(t)$. Táto metóda je zahrnutá aj v dôkaze Picardovej-Lidelöfovej vety, ktorá využíva vetu o pevnom bode (uvedenú na prednáške). Ak sa rozhodneme pre určité m , dostaneme približné riešenie, pričom chybu tejto aproximácie možno odhadnúť nerovnosťou

$$\|\mathbf{y}(t) - \mathbf{y}^m(t)\| \leq \frac{M(hL)^m}{L m!},$$

kde $M = \max_G \|\mathbf{f}(t, \mathbf{y})\|$ a $h = \min\left(a, \frac{b}{M}\right)$ Uvedieme si príklad.

Príklad 8.6.1.

Majme Cauchyho úlohu $x' = tx$, $y' = xy$, $x(0) = y(0) = 1$. Prvá aproximácia má tvar

$$x_1(t) = 1 + \int_0^t f_1(s, x_0, y_0) ds = 1 + \int_0^t s ds = 1 + \frac{t^2}{2},$$

$$y_1(t) = 1 + \int_0^t f_2(s, x_0, y_0) ds = 1 + \int_0^t ds = 1 + t.$$

Druhá aproximácia má tvar

$$x_2(t) = 1 + \int_0^t f_1(s, x_1, y_1) ds = 1 + \int_0^t s(1+s) ds = 1 + \frac{t^2}{2} + \frac{t^3}{3},$$

$$y_2(t) = 1 + \int_0^t f_2(s, x_1, y_1) ds = 1 + \int_0^t \left(1 + \frac{s^2}{2}\right)(1+s) ds = 1 + t + \frac{t^2}{2} + \frac{t^3}{6} + \frac{t^4}{8}.$$

A tretia

$$x_3(t) = 1 + \frac{t^2}{2} + \frac{t^3}{3} + \frac{t^4}{8} + \frac{t^5}{30} + \frac{t^6}{48},$$

$$y_3(t) = 1 + t + \frac{t^2}{2} + \frac{t^3}{3} + \frac{t^4}{4} + \frac{17t^5}{120} + \frac{t^6}{24} + \frac{17t^7}{1008} + \frac{t^8}{192}.$$

Metóda využívajúca rozvoje do mocninných radov:

Ďalšou metódou približných riešení je využitie mocninných radov. My sa pozrieme iba na najjednoduchšiu z nich. Zopakujeme si niektoré fakty z teórie Taylorových radov.

Poznámka 8.6.2.

1. Ak Taylorov rad $\sum_{k=0}^{\infty} a_k (x - x_0)^k$ konverguje na intervale $I : |x - x_0| < R$, kde $R > 0$, potom tento rad definuje funkciu $f(x)$, ktorá je spojitá v každom $x \in I$.
2. Ak f je definovaná Taylorovým radom, tj. $f(x) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k (x - x_0)^k$, $|x - x_0| < R$, tak $f'(x) = \sum_{k=1}^{\infty} k a_k (x - x_0)^{(k-1)}$, $|x - x_0| < R$.
3. Ak $f(x) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k (x - x_0)^k$, $|x - x_0| < R$ a $g(x) = \sum_{k=0}^{\infty} b_k (x - x_0)^k$, $|x - x_0| < R$, potom $f = g \Leftrightarrow a_k = b_k$, $k = 0, 1, \dots, \infty$.
4. Ak $f(x) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k (x - x_0)^k$, $|x - x_0| < R$, potom $a_k = \frac{f^{(k)}(x_0)}{k!}$, $k = 0, 1, \dots$
5. Ak $f \in C^\infty(I)$, $I : |x - x_0| < h$, potom $f(x) = \sum_{k=0}^n \frac{f^{(k)}(x_0)}{k!} (x - x_0)^k + R_n(x)$, kde R_n je zvyšok. Ak navyše $R_n \rightarrow 0$ pre $n \rightarrow \infty$, potom $f(x) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{f^{(k)}(x_0)}{k!} (x - x_0)^k$, $I : |x - x_0| < h$

Pripomeňme, že pre rovnicu vyššieho rádu

$$y^{(n)} + f_{n-1}(t)y^{(n-1)} + \dots + f_1(t)y' + f_0 y = Q(t) \quad (8.18)$$

platí nasledujúce tvrdenie:

Veta 8.6.3.

If Q, f_i , $i = 0, 1, \dots, n - 1$ sú analytické v bode t_0 (majú Taylorov rad na okolí tohto bodu), potom existuje jediné riešenie y rovnice (8.18), ktoré je analytické v bode t_0 a spĺňa počiatočné podmienky $y^{(k)}(t_0) = a_k$, $k = 0, 1, \dots, n - 1$.

Analogicky chceme riešiť aj systémy diferenciálnych rovníc. Pre ne platí obdobné tvrdenie.

Veta 8.6.4.

Ak $\mathbf{f}$ je analytická v bode $(t_0, \mathbf{a})$, tj. každá f_k má Taylorov rad na intervale $I \subset \mathbb{R}^{n+1}$: $|t - t_0| < r$, $|y_k - a_k| < r$, $k = 1, 2, \dots, n$, a ak pre každý bod $(t, \mathbf{y}) \in I$ platí

$$|f_k(t, \mathbf{y})| \leq M, \quad k = 1, 2, \dots, n,$$

kde $M > 0$. Potom existuje interval $J \subset \mathbb{R}$, na ktorom existuje práve jedna funkcia $\mathbf{y}$, ktorá je analytická v bode t_0 a rieši Cauchyho úlohu (1.11). Tj. každá y_k má Taylorov rad na okolí bodu t_0 a koeficienty sú dané hodnotami $\frac{y_i^{(j)}(t_0)}{j!}$, $i, j = 1, 2, \dots, n$. Navyše interval J je aspoň $\tilde{J} : |t - t_0| < \min\left(r, \frac{r}{(n+2)M}\right)$.

Príklad 8.6.5 (Metóda postupných derivácií).

Majme systém $(x'_1, x'_2) = (tx_2, x_1x_2)$ s podmienkou $(x_1(0), x_2(0)) = (1, 1)$. Pravá strana je analytická na $\mathbb{R}^3$ a teda hľadáme riešenie v tvare

$$x_i(t) = x_i(0) + x'_i(0)t + \frac{x''_i(0)}{2}t^2 + \dots, \quad i = 1, 2.$$

Zrejme platí

$$x'_1 = tx_2, \quad x'_2 = x_1x_2,$$

$$x''_1 = x_2 + tx'_2, \quad x''_2 = x_1x'_2 + x_2x'_1,$$

$$x'''_1 = 2x'_2 + tx''_2, \quad x'''_2 = x_1x''_2 + 2x'_2x'_1 + x_2x''_1,$$

atď. Z toho dostaneme, že koeficienty sa rovnajú $x_1(0)' = 0$, $x_2(0)' = 1$, $x_1(0)'' = 1$, $x_2(0)'' = 1$, $x_1(0)''' = 2$, $x_2(0)''' = 2$, atď. Takýmto spôsobom dostaneme požadované riešenie (alebo skôr aproximáciu)

$$x_1(t) = 1 + \frac{t^2}{2} + \frac{t^3}{3} + \frac{t^4}{8} + \dots,$$

$$x_2(t) = 1 + t + \frac{t^2}{2} + \frac{t^3}{3} + \frac{7t^4}{24} + \dots$$

Príklad 8.6.6 (Metóda neurčitých koeficientov).

Majme systém $(x_1', x_2') = (tx_2, x_1x_2)$ s podmienkou $(x_1(0), x_2(0)) = (1, 1)$. Pravá strana je analytická na $\mathbb{R}^3$ a teda hľadáme riešenie v tvare

$$x_1(t) = a_0 + a_1t + a_2t^2 + \dots,$$

$$x_2(t) = b_0 + b_1t + b_2t^2 + \dots$$

Derivovaním dostaneme

$$a_1 + 2a_2t + 3a_3t^2 + \dots = t(b_0 + b_1t + b_2t^2 + \dots),$$

$$b_1 + 2b_2t + 3b_3t^2 + \dots = (a_0 + a_1t + a_2t^2 + \dots)(b_0 + b_1t + b_2t^2 + \dots).$$

Z toho dostaneme rovnice

$$a_1 = 0, \quad b_1 = a_0b_0,$$

$$2a_2 = b_0, \quad 2b_2 = a_0b_1 + a_1b_0,$$

$$3a_3 = b_1, \quad 3b_3 = a_0b_2 + a_1b_1 + a_2b_0,$$

atď. Hodnoty a_0, b_0 určíme zo začiatočných podmienok a zvyšné koeficienty z týchto rovníc. A tak opäť dostaneme riešenie v tvare Taylorovho radu.

Newtonova-Kantorovičova metóda:

Je to známa metóda riešenia veľmi všeobecných nelineárnych úloh. Vychádza z Newtonovej metódy dotyčníc na riešenie algebraických rovníc.

Diferenciálna rovnica prvého rádu $y' = f(x, y)$, $y(x_0) = y_0$:

Nech nejaká funkcia (prvá aproximácia) $y_0(x)$ splňa počiatočnú podmienku $y_0(x_0) = y_0$.

Nasledujúcu aproximáciu zostrojíme ako riešenie lineárnej diferenciálnej rovnice

$$y_1'(x) - \frac{\partial f(x, y_0(x))}{\partial y} y_1(x) = f(x, y_0(x)) - \frac{\partial f(x, y_0(x))}{\partial y} y_0(x),$$

ktoré spĺňa počiatocnú podmienku $y_1(x_0) = y_0$. Podobne postupujeme ďalej tak, že aproximáciu y_{n+1} zostrojíme ako riešenie lineárnej diferenciálnej rovnice

$$y_{n+1}'(x) - \frac{\partial f(x, y_n(x))}{\partial y} y_{n+1}(x) = f(x, y_n(x)) - \frac{\partial f(x, y_n(x))}{\partial y} y_n(x),$$

ktoré spĺňa počiatocnú podmienku $y_{n+1}(x_0) = y_0$. Táto rovnica je riešiteľná pre ľubovoľné koeficienty $p_n(x) := f_y'(x, y_n(x))$, $q_n(x) := f(x, y_n(x)) - f_y'(x, y_n(x)) y_n(x)$. Platí

$$y_{n+1}(x) = e^{\int_{x_0}^x p_n(x) dx} \left(y_0 + \int_{x_0}^x q_n(z) e^{-\int_{x_0}^z p_n(x) dx} dz \right).$$

Uved' me podmienky konvergencie a odhad chyby približného riešenia. Označme

$$\rho := \max_Q \left| y_0(x) - y_0 - \int_{x_0}^x f(t, y_0(t)) dt \right|, \quad \gamma := a \rho M_2 e^{2M_1 a},$$

kde $|f_y'(x, y)| \leq M_1$, $|f_{yy}''(x, y)| \leq M_2$. Ak sú splnené nerovnosti

$$\gamma \leq \frac{1}{2}, \quad \frac{2\rho}{1 + \sqrt{1 - 2\gamma}} \leq b,$$

tak postupné aproximácie spĺňajú nerovnosť $|y_n(x) - y_0| \leq b$ a rovnomerne konvergujú k skutočnému riešeniu na intervale $|x - x_0| \leq a$. Navyše platí $|y_n(x) - y(x)| \leq \frac{(2\gamma)^{2^{n-1}} \rho}{2^{n-1}}$

m -rozmerný diferenciálny systém rovníc prvého rádu $\mathbf{y}' = \mathbf{f}(x, \mathbf{y})$, $\mathbf{y}(x_0) = \mathbf{y}_0$:

Nech nejaká funkcia (prvá aproximácia) $\mathbf{y}^0(x)$ spĺňa počiatocnú podmienku $\mathbf{y}^0(x_0) = \mathbf{y}_0$. Nasledujúcu aproximáciu zostrojíme ako riešenie systému lineárnych diferenciálnych rovníc

$$(y_j^1)'(x) - \langle \nabla_{\mathbf{y}} f_j(x, \mathbf{y}^0(x)), \mathbf{y}^1(x) \rangle = f_j(x, \mathbf{y}^0(x)) - \langle \nabla_{\mathbf{y}} f_j(x, \mathbf{y}^0(x)), \mathbf{y}^0(x) \rangle, \quad j = 1, \dots, m$$

ktoré spĺňa počiatocnú podmienku $\mathbf{y}^1(x_0) = \mathbf{y}_0$. Podobne postupujeme ďalej tak, že aproximá-

ciu $\mathbf{y}^{n+1}$ zostrojíme ako riešenie lineárnej diferenciálnej rovnice

$$(\mathbf{y}_j^{n+1})'(x) - \langle \nabla_{\mathbf{y}} f_j(x, \mathbf{y}^n(x)), \mathbf{y}^{n+1}(x) \rangle = f_j(x, \mathbf{y}^n(x)) - \langle \nabla_{\mathbf{y}} f_j(x, \mathbf{y}^n(x)), \mathbf{y}^n(x) \rangle, \quad j = 1, \dots, m$$

ktoré spĺňa počiatočnú podmienku $\mathbf{y}_{n+1}(x_0) = \mathbf{y}_0$. Koeficienty tohto systému sú vo všeobecnosti premenné, a teda integrovanie tohto systému je úloha dosť pracná. Navyše komplikáciou je aj fakt, že sa menia v každom kroku. Dá sa však použiť modifikácia tejto metódy:

$$(\mathbf{y}_j^{n+1})'(x) - \langle \nabla_{\mathbf{y}} f_j(x, \mathbf{y}^0(x)), \mathbf{y}^{n+1}(x) \rangle = f_j(x, \mathbf{y}^n(x)) - \langle \nabla_{\mathbf{y}} f_j(x, \mathbf{y}^0(x)), \mathbf{y}^n(x) \rangle, \quad j = 1, \dots, m$$

ktoré spĺňa počiatočnú podmienku $\mathbf{y}_{n+1}(x_0) = \mathbf{y}_0$.

Veta 8.6.7 (Vlastnosti ortogonálneho doplnku).

Nech H je Hilbertov priestor. Pre ľubovoľnú $A \subseteq H$ je $A^\perp$ uzavretý podpriestor a $A \subseteq A^{\perp\perp}$. Pre $A \subseteq B \subseteq H$ je $B^\perp \subseteq A^\perp$. Navyše $A^{\perp\perp\perp} = A^\perp$.

Veta 8.6.8 (O úplnosti priestorov postupností).

- (I) Pre $p \in [1, \infty]$ sú priestory l^p úplné (Banachove).
- (II) Priestory c, c_0 sú uzavreté v l^∞ a sú teda úplné (v norme l^∞).
- (III) Priestor c_{00} nie je úplný.

Príklad 8.6.9.

Uvažujme postupnosť $z_n = \{1, \frac{1}{2}, \dots, \frac{1}{n}, 0, 0, \dots\} \in c_{00}$, $n \in \mathbb{N}$. Zrejme pre $n > m$ je $z_n - z_m = \{0, 0, \dots, \frac{1}{m+1}, \frac{1}{m+2}, \dots, \frac{1}{n}, 0, 0, \dots\}$ a teda $\|z_n - z_m\|_\infty = \sup\{\frac{1}{m+1}, \frac{1}{m+2}, \dots, \frac{1}{n}\} = \frac{1}{m+1} \rightarrow 0$. Ale $z_n \rightarrow z = \{1, \frac{1}{2}, \dots, \frac{1}{n}, \dots\} \notin c_{00}$ ($\in c_0 \setminus c_{00}$).

Veta 8.6.10 (O separabilnosti priestorov postupností).

- (I) Pre $p \in [1, \infty)$ sú priestory l^p separabilné.
- (II) Priestory c, c_0 sú separabilné.
- (III) Priestor l^∞ nie je separabilný.

Problém 8.6.11.

Ako je to s priestorom c_{00} ?

Hölderove priestory:

Majme $\lambda \in (0, 1]$ a normu

$$\|f\|_{k,\lambda} := \max_k \sup_{\mathbf{x} \in \Omega} |f^{(k)}(\mathbf{x})| + \max_k \sup_{\mathbf{x}, \mathbf{y} \in \Omega, \mathbf{x} \neq \mathbf{y}} \frac{\|f^{(k)}(\mathbf{x}) - f^{(k)}(\mathbf{y})\|}{\|\mathbf{x} - \mathbf{y}\|^\lambda}$$

$$C^{k,\lambda}(\bar{\Omega}, \mathbb{K}) := \{f \in C^k(\bar{\Omega}, \mathbb{K}) : \|f\|_{\alpha,\lambda} < \infty, \forall \alpha : |\alpha| = k\}$$

Priestor $C^{0,\lambda}$ tvoria hölderovsky spojité funkcie, tj. funkcie spĺňajúce $\|f(\mathbf{x}) - f(\mathbf{y})\| \leq c \|\mathbf{x} - \mathbf{y}\|^\lambda$, $c > 0$. Špeciálne pre $\lambda = 1$ hovoríme o lipschitzovsky spojitých funkciách.

Veta 8.6.12.

Ak Ω je otvorená a ohraničená, potom $(C^{k,\lambda}(\bar{\Omega}), \|\cdot\|_{k,\lambda})$ je Banachov priestor. Tieto priestory nie sú separabilné.

8.6.13. Spektrum operátora

Pri štúdiu lineárneho zobrazenia nám často pomôže, ak vieme toto zobrazenie rozložiť na jednoduchšie zobrazenia (pomocou projekcie na príslušné priestory) (reprezentácia matice v Jordanovom kanonickom tvare nám poskytuje rozklad na zobrazenia príslušné jednotlivým Jordanovým bunkám súvisiac s vlastnými číslami). Tento rozklad umožňuje tiež jednoduchý funkčný kalkulus pre dané zobrazenie (napr. mocnina operátora). V tejto kapitole chceme určiť spektrum operátora v nekonečnorozmernom prípade. Ukážeme, že spektrálny rozklad možno urobiť napr. pre normálne zobrazenia.

Majme Banachov priestor $(X, \|\cdot\|)$ nad $\mathbb{C}$ a lineárny operátor $T : X \rightarrow X$ s definičným oborom D_T a oborom hodnôt H_T . Podobne ako pre matice, skalár λ ku ktorému existuje $0 \neq x \in D_T : Tx = \lambda x$ sa nazýva **vlastnou hodnotou operátora T** a nulový priestor (kernel) $\mathcal{N}(\lambda I - T)$ sa nazýva **priestorom vlastných vektorov (funkcií)**. Mohlo by sa zdať, že aj v prípade nekonečnej dimenzie stačí na geometrickú analýzu poznať vlastné hodnoty a vektory operátora.

Nasledujúci príklad ukazuje, že to tak nie je.

Príklad 8.6.14.

Nech $H = \mathcal{L}^2(\mathbb{R})$ a $(Tf)(t) = \int_{-\infty}^t e^{-(t-s)} f(s) ds$. Zrejme $D_T = H$ a $H_T \subset H$. Keď že $(Te^{i\omega s})(t) = \frac{e^{i\omega t}}{1+i\omega}$, zdalo by sa, že je vlastným vektorom operátora T zodpovedajúcim vlastnej hodnote $\lambda = \frac{1}{1+i\omega}$. Ale $e^{i\omega s} \in \mathcal{L}^2(\mathbb{R})$, takže táto úvaha nie je správna.

Potrebuje poznať tzv. spektrum operátora T . Zopakujme si čo vieme pre matice M , λ je vlastnou hodnotou práve vtedy, keď $\lambda I - M$ nie je prostá (nemá inverziu), čiže keď $\mathcal{N}(\lambda I - T)$ je netriviálny. Pre operátory sa ukazuje, že kľúčové je štúdium tých λ , pre ktoré $\lambda I - T$ nemá spojité inverzné zobrazenie (spektrum). V prípade spojitých lineárnych operátorov existencia inverzie implikuje jej spojitosť. Keď že uvažujeme aj nespojité lineárne operátory potrebujeme pridať podmienku **uzavretosti** operátora T (operátor je uzavretý, ak je jeho graf uzavretý v $X \oplus Y$ a množina uzavretých lineárnych operátorov obsahuje spojité lineárne operátory). Príklad nespojitého uzavretého operátora je derivácia.

Definícia 8.6.15.

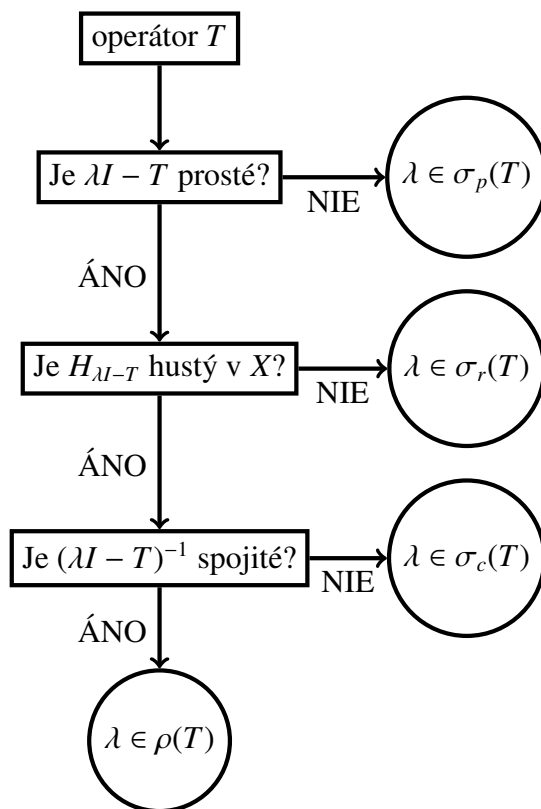
Povieme, že $\lambda \in \mathbb{C}$ patrí do **rezolventnej množiny** (doplnok k spektru) $\rho(T)$, ak je $\lambda I - T$ prosté, $H_{\lambda I - T}$ je hustý v X a $(\lambda I - T)^{-1}$ je spojité. Ďalej $\lambda \in \mathbb{C}$ patrí do **spektra** $\sigma(T)$, ak nepatrí do rezolventnej množiny.

Keď že existuje viacero možných príčin, pre ktoré sa λ nedostane do rezolventnej množiny, musíme spektrum rozdeliť.

Definícia 8.6.16.

- **bodové spektrum** (vlastné čísla) $\sigma_p(T)$ je množina $\lambda \in \mathbb{C}$, pre ktoré $\lambda I - T$ nie je prosté;
- **spojité spektrum** $\sigma_c(T)$ je množina $\lambda \in \mathbb{C}$, pre ktoré $\lambda I - T$ je prosté, $H_{\lambda I - T}$ je hustý v X , ale $(\lambda I - T)^{-1}$ nie je spojité;
- **residuálne (zbytkové) spektrum** $\sigma_r(T)$ je množina $\lambda \in \mathbb{C}$, pre ktoré $\lambda I - T$ je prosté, ale $H_{\lambda I - T}$ nie je hustý v X .

Zrejme $\sigma(T) = \sigma_p(T) \cup \sigma_c(T) \cup \sigma_r(T)$. Existuje aj podrobnejšie členenie spektra (napr.

Obr. 8.2: Algoritmus na zistenie spektra.

existuje diskrétna a esenciálne spektrum, aproximatívne bodové spektrum a pod.). Spektrum $\sigma(T)$ je uzavretá množina v $\mathbb{C}$ a ρ je teda otvorená.

Príklad 8.6.17.

Nech $\dim X$ je konečná, potom platí $\dim X = \dim \mathcal{N}(\lambda I - T) + H_{\lambda I - T}$ a $\lambda I - T$ je prostá práve vtedy, keď $\dim \mathcal{N}(\lambda I - T) = 0$. Teda $\sigma_r(T) = \emptyset$. Navyše z prostosti máme existenciu inverzie a aj jej spojitosť (konečná dimenzia). Teda aj $\sigma_c(T) = \emptyset$.

Veta 8.6.18.

- Spektrum $\sigma(T)$ je uzavretá množina v $\mathbb{C}$. (ρ je teda otvorená)
- Ak je T navyše spojitý, potom $\sigma(T) \neq \emptyset$ je kompaktný a leží v kruhu $\{z \in \mathbb{C} : |z| \leq \|T\|\}$.
- Pre tzv. spektrálny polomer $r(T) = \sup_{\lambda \in \sigma(T)} |\lambda|$ platí $\lim_{n \rightarrow \infty} \|T^n\|^{\frac{1}{n}} \leq \|T\|$ a ak X je Hilbertov priestor a T je normálne, tak $r(T) = \|T\|$.

Veta 8.6.19.

- Reziduálne spektrum $\sigma_r(T)$ normálneho operátora T je $\emptyset$.
- Pre samoadjungovaný operátor platí $\sigma(T) \subset [-\|T\|, \|T\|] \subset \mathbb{R}$ a $\sigma_r(T) = \emptyset$. Navyše, vlastné vektory tvoria ortogonálny systém (separovateľnosť implikuje spočítateľnosť).
- Pre pozitívny operátor platí $\sigma(T) \subset [0, \infty)$.
- Pre unitárny operátor platí $\sigma(T) \subset \{z \in \mathbb{C} : |z| = 1\}$.

Ďalšia dôležitá trieda operátorov sú **kompaktné** operátory, t.j. také, pre ktoré platí, že pre každú ohraničenú postupnosť $(x_n)_{n \in \mathbb{N}}$ v X , postupnosť $(Tx_n)_{n \in \mathbb{N}}$ obsahuje konvergentnú podpostupnosť.

Veta 8.6.20 (Spektrálny rozklad).

Nech T je kompaktný normálny operátor na Hilbertovom priestore. Potom existuje ortonormálna báza vlastných vektorov $\{e_n\}_{n \in \mathbb{N}}$ a postupnosť zodpovedajúcich vlastných hodnôt $\{\lambda_n\}_{n \in \mathbb{N}}$ tak, že ak $x = \sum_{n \in \mathbb{N}} \langle x, e_n \rangle e_n$ je Fourierov rozvoj prvku x , tak $T(x) = \sum_{n \in \mathbb{N}} \lambda_n \langle x, e_n \rangle e_n$.

8.6.21. Laplaceova transformácia

Laplaceova transformácia (LT) je v istom zmysle modifikáciou FT, a preto podobnosť rôznych vzorčekov pre obe transformácie nie je náhodná. Základný rozdiel je v definičnom obore funkcií, na ktoré ich aplikujeme. U LT je to napríklad interval $[0, \infty)$ v prípade funkcií jednej premennej (na intervale $(-\infty, 0)$ si ju môžeme dodefinovať 0). To umožňuje definovať ju aj pre

funkcie, ktoré nie sú z $\mathcal{L}^1(0, \infty)$, stačí iba aby nerástli pre $t \rightarrow \infty$ rýchlejšie ako nejaká exponenciálna funkcia $e^{\gamma t}$, $\gamma \in \mathbb{R}$. Navyše je možno definovať aj pre komplexné hodnoty parametra p v nejakej polrovine $\Re(p) > c$, $c \in \mathbb{R}$ (na rozdiel od reálnej premennej ξ u FT).

Definícia 8.6.22.

Množina $\mathcal{L}_+^1$ obsahuje všetky komplexné funkcie f jednej reálnej premennej s vlastnosťami:

1. f je definovaná s.v. na $[0, \infty)$
2. $f \in \mathcal{L}^1([a, b])$, $[a, b] \subset [0, \infty)$
3. existuje $c_f \in \mathbb{R}$: $f e^{-c_f t} \in \mathcal{L}([0, \infty))$

Poznámka 8.6.23.

Je zrejmé, že ak je pre $f \in \mathcal{L}_+^1$ c_f také, že $f e^{-c_f t} \in \mathcal{L}([0, \infty))$, potom pre každé $c > c_f$ je aj $f e^{-c t} \in \mathcal{L}([0, \infty))$. Dá sa dokonca ukázať, že existuje také $c_f^* \in [-\infty, \infty)$, že $f e^{-c_f t} \notin \mathcal{L}([0, \infty))$ pre $c < c_f^*$ a $f e^{-c_f t} \in \mathcal{L}([0, \infty))$ pre $c > c_f^*$. My ale nepotrebujeme nájsť také najmenšie možné c_f^* .

Definícia 8.6.24.

Pre $f \in \mathcal{L}_+^1$ definujeme jej **Laplaceovu transformáciu** predpisom

$$(\mathcal{L}f)(p) := \int_0^{\infty} e^{-pt} f(t) dt, \quad p \in \mathbb{C}, \quad \Re(p) \geq c_f,$$

kde c_f je z definície množiny $\mathcal{L}_+^1$.

Príklad 8.6.25.

1. $(\mathcal{L}1)(p) = \int_0^{\infty} e^{-pt} dt = \left[\frac{e^{-pt}}{-p} \right]_0^{\infty} = \frac{1}{p}, \quad \Re(p) > 0$
2. $(\mathcal{L}e^{\alpha t})(p) = \int_0^{\infty} e^{(\alpha-p)t} dt = \left[\frac{e^{(\alpha-p)t}}{\alpha-p} \right]_0^{\infty} = \frac{1}{p-\alpha}, \quad \Re(p) > \Re(\alpha)$
3. $(\mathcal{L}t^\nu)(p) = \int_0^{\infty} e^{-pt} t^\nu dt = \int_0^{\infty} e^{-\tau} \tau^\nu p^{-\nu-1} d\tau = \frac{1}{p-\alpha} = \frac{\Gamma(\nu+1)}{p^{\nu+1}}, \quad \Re(p) > 0$

Veta 8.6.26 (Základné vlastnosti LT).

Pre $f, \tilde{f} \in \mathcal{L}_+^1$

- 1) $\mathcal{L}f$ je spojitá a ohraničená v polrovine $\Re(p) \geq c_f$
- 2) $(\mathcal{L}f)(p) \rightarrow 0$ pre $\Re(p) \rightarrow +\infty$, aj pre $\Im(p) \rightarrow \pm\infty$ pri každom pevnom $\Re(p) \geq c_f$

3) Je to lineárny operátor.

4) $[\mathcal{L}f(\alpha t)](p) = \frac{1}{\alpha}[\mathcal{L}f(t)](\frac{p}{\alpha}), \alpha > 0, \Re(p) \geq c_f$

5) $(\mathcal{L}f_\tau)(p) = e^{-p\tau}(\mathcal{L}f)(p)$, pre $\Re(p) \geq c_f, \tau > 0, f_\tau(t) = \begin{cases} 0, & t < \tau, \\ f(t - \tau), & t \geq \tau. \end{cases}$

6) $[\mathcal{L}(e^{\sigma t} f(t))](p) = (\mathcal{L}f)(p - \sigma), \Re(p) \geq c_f + \Re(\sigma)$

7) Ak $f \in C^k(\mathbb{R}_0^+), f^{(j)} \in \mathcal{L}_+^1, j = 1, 2, \dots, k$, potom pre $n = 1, 2, \dots, k$ platí

$$[\mathcal{L}(f^{(n)})](p) = p^n(\mathcal{L}f)(p) - \sum_{j=0}^{n-1} p^j f^{(n-j-1)}(0^+), \Re(p) \geq c,$$

kde c je najväčšia z konštánt odpovedajúcich deriváciám funkcie f

8) $\mathcal{L}f$ je holomorfná v polrovine $\Re(p) \geq c_f$ a platí

$$\frac{d^n}{dp^n} (\mathcal{L}f)(p) = [\mathcal{L}((-1)^n f)](p), n \in \mathbb{N}.$$

9) Ak $f * \tilde{f}$ existuje s.v. pre t , potom $f * \tilde{f} \in \mathcal{L}_+^1$ a platí

$$[\mathcal{L}(f * \tilde{f})](p) = (\mathcal{L}f)(p) (\mathcal{L}\tilde{f})(p), \Re(p) \geq \max\{c_f, c_{\tilde{f}}\}.$$